

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ
PROF. DR. JAN DRIESSEN

Η αινιγματική μινωική κοινωνία

Καταξιωμένος μελετητής της μινωικής αρχαιολογίας, με μεγάλη εμπειρία στο πεδίο, ο διευθυντής της Βελγικής Σχολής Αθηνών δεν διστάζει να ταραξεί ήρεμα νερά. Δυναμιτίζει την ακλόνητη άποψη ότι το μινωικό «ανάκτορο» ήταν η έδρα ενός άνακτα. Στη μινωική κοινωνία, υιοθετώντας τον χαρακτηρισμό του Lévi-Strauss, βλέπει μια «Κοινωνία των Οίκων». Είναι αυτή η κοινωνία που, σε αντιπαραβολή με τις πυρηνικές οικογένειες, μας επιτρέπει να υποδέσουμε έναν πιο σύνθετο ρόλο για τη γυναίκα.

01

Ο διευθυντής
της Βελγικής Σχολής
Αθηνών, καθ. Jan Driessen.
Φωτ.: Julien Pohl.

Συνέντευξη στην Αγγελική Ροβάτσου

Διευθυντής της Βελγικής Σχολής Αθηνών από τον Απρίλιο του 2012, ο Prof. Dr. Jan Driessen του Καθολικού Πανεπιστημίου της Λουβαίνης (UCLouvain) είναι ειδικός στη Μινωική Αρχαιολογία, κορυφαίος στον τομέα του. Από το KU Leuven είχε πάρει το 1981 πτυχίο Αρχαιολογίας και το 1983 πτυχίο Ιστορίας. Στο ίδιο πανεπιστήμιο υποστήριξε τη διατριβή του στην Ιστορία το 1989. Στην Ελλάδα διετέλεσε συνδιευθυντής των ανασκαφών στο Παλαίκαстро και στα Μάλια, τώρα διευθύνει την ανασκαφή στο Σίσι (νομός Λασιθίου) και συνδιευθύνει τις ανασκαφές στη θέση Πύλα-Κοκκινόκρεμος στην Κύπρο. Εκδίδει, μέσω των πανεπιστημιακών εκδόσεων της Λουβαίνης, τη σειρά *Aegis, Aegean Interdisciplinary Studies / Αιγαιακές Διεπιστημονικές Μελέτες*, που ενημερώνει επιστήμονες και ενδιαφερόμενους ερασιτέχνες για τις τελευταίες εξελίξεις της αρχαιολογικής έρευνας του αιγαιακού και του μινωικού κόσμου. Πολυγραφότατος ο ίδιος, έχει ήδη εκδώσει πολλές μονογραφίες, έχει συμμετάσχει σε και επιμεληθεί συλλογικά έργα — χωρίς να υπολογίσουμε τα πολυάριθμα άρθρα, τις ανακοινώσεις σε συνέδρια κ.ά.

Ο καθηγητής Driessen ενδιαφέρθηκε αρχικά για τη νεοανακτορική αρχιτεκτονική της μινωικής Κρήτης, σύντομα όμως στράφηκε στη μελέτη των αρχαιολογικών όψεων των πινακίδων Γραμμικής Β της Κνωσού. Η εμπλοκή του στα διάφορα αρχαιολογικά προγράμματα στο νησί, αρχικά με τη Βρετανική Σχολή Αθηνών (1981–1983: Παλαίκαстро, Κνωσός, Μύρτος) και στη συνέχεια ως μέλος της Γαλλικής Σχολής Αθηνών (1989–1993: Μάλια), όπως και μια σειρά μελετών σε συνεργασία με τον C.F. Macdonald για την έκρηξη του ηφαιστείου της Σαντορίνης και τις συνέπειές της στη μινωική Κρήτη, τον έκαναν να συνειδητοποιήσει ότι, παρά τα 100 χρόνια ανασκαφών, η μινωική κοινωνία παραμένει εξίσου αινιγματική για μας όσο ήταν και για τον Άρθουρ Έβανς. Αυτό κέντρισε το ενδιαφέρον του περί κοινωνικής δομής και τον οδήγησε να προσπαθήσει να κατανοήσει την πραγματικότητα που αποτύπωναν τα ανάκτορα. Αναγνώστης του Claude Lévi-Strauss και της Elinor Ostrom, πρόσφατα αποπειράθηκε να προσεγγίσει τη μινωική κοινωνία ως μια ριζωμένη στον τόπο συνεταιριστική σύμπραξη ομάδων ή οικιών οργανωμένων μητροκεντρικά, οι οποίες, μέσω συλλογικής δράσης, συνεργάστηκαν για να κατασκευάσουν και να χρησιμοποιήσουν τα συμπλέγματα που χαρακτηρίζονται ως ανάκτορα. Πρώτη ανασκαφή της Βελγικής Σχολής στην Κρήτη, η ανασκαφή στο Σίσι, με τη συνεργασία της Εφορείας Αρχαιοτήτων Λασιθίου, πρόσφερε στον καθηγητή Driessen τη δυνατότητα να διερευνήσει κάποιες από αυτές τις ιδέες στο πεδίο.

—Καθηγητά Driessen, η Βελγική Σχολή Αθηνών (EBSA) ιδρύθηκε επισήμως το 1985 παρόλο που οι βελγικές ανασκαφές στην Ελλάδα εγκαινιάστηκαν στον Θορικό το 1959. Ακόμη και πριν από το 1959, πολλοί Βέλγοι ερευνητές ή και καθηγητές, ως μέλη της Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής (EFA) ανέσκαψαν στην Κρήτη και αλλού. Με ποια κριτήρια επελέγησαν οι θέσεις στις οποίες επικεντρώθηκαν τελικά οι Βέλγοι αρχαιολόγοι;

Προφανώς, μελετητές από τις Κάτω Χώρες ενδιαφέρθηκαν για τον ελληνικό κόσμο και τους τόπους του ήδη από την Αναγέννηση και μη συστηματικές ανασκαφές έγιναν και κατά τον 19ο αιώνα. Από την ίδρυση της Γαλλικής Σχολής το 1846 και μετά, Βέλγοι μελετητές αποτελούσαν αναπόσπαστο κομμάτι των αποστολών της, αλλά οι πρώτες «πραγματικές» βελγικές αρχαιολογικές έρευνες στην Ελλάδα ξεκίνησαν από τον Herman Mussche στον Θορικό στις αρχές της δεκαετίας του 1960. Έτσι, μια γενιά αργότερα, το 1985, λάβαμε την επίσημη αναγνώριση ως ξένη αρχαιολογική σχολή. Αλλά τόσο ο H. Mussche όσο και ο Didier Viviers, που συνδιευθύνει τις έρευνες στην Ίτανο, και εγώ, που ηγούμαι των ερευνών στο Σίσι, ήμασταν μέλη της Γαλλικής Σχολής.

Πράγματι, μέσα από τη συμμετοχή μας στη Γαλλική Σχολή, αποφασίσαμε να ξεκινή-

02

Σίσι: Σφραγιδόλιθος από *Iapris lacedaemonius* (ΥΜ ΙΙ-ΙΙΙΑ1) με παράσταση υβριδικής μορφής αίγας και μινωικού δαίμονα (©EBSA, Μ. Αναστασιάδου).

02

03

04

03

Σίσι: Σφραγιδόλιθος από στεατίτη (ΥΜ ΙΙΙΑ) με παράσταση λέοντος και κίονα (©EBSA, Μ. Αναστασιάδου).

04

Σίσι: Αεροφωτογραφία του κτηριακού συγκροτήματος με κεντρική αυλή (©EBSA, Ν. Kress).

05

Ο Jan Driessen εν δράσει στο Σίσι (φωτ.: Gavin McGuire).

05

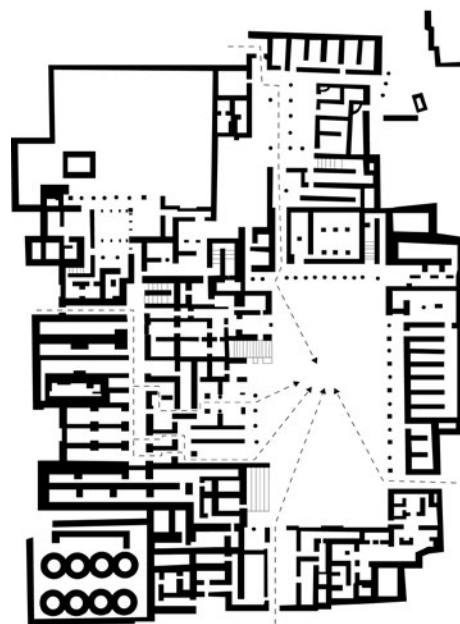
σουμε τα δικά μας προγράμματα. Στην περίπτωση του Θορικού, ήταν πρώτα η συνεργασία με τον Ιωάννη Παπαδημητρίου και το προσωπικό ενδιαφέρον του Mussche για τις αμυντικές εγκαταστάσεις του Θορικού που τον έκαναν να επικεντρωθεί στον χώρο — ο D. Viviers, ως μέλος μιας κοινής αποστολής της Γαλλικής Σχολής, της Ιταλικής Σχολής και του Πανεπιστημίου της Κρήτης, εργαζόταν ήδη στην Ίτανο, ενώ η Γαλλική Σχολή παραχώρησε ευγενικά τα δικαιώματά της στο Πανεπιστήμιο των Βρυξελλών για να συνεχίσει τις εργασίες στη νεκρόπολη.

Εγώ πρώτα εργάστηκα με τη Βρετανική Σχολή στην Κνωσό και το Παλαίκαστρο. Στη συνέχεια, το 1989 έγινα μέλος της Γαλλικής Σχολής, οπότε και συνεργάστηκα με τον Alexandre Farnoux, πρώην διευθυντή της Γαλλικής Σχολής, στα Μάλια για αρκετά χρόνια. Το Σίσι απέχει μόλις 3,5 χιλιόμετρα από τα Μάλια. Τότε ήταν που συνειδητοποίησα τις προοπτικές του χώρου και τόσο ο επίτιμος Έφορος Αρχαιοτήτων, Κωστής Δαβάρας, που έκανε δοκιμαστικές τομές στο Σίσι, όσο και η τότε Έφορος της τοπικής Εφορείας, Βίλλυ Αποστολάκου, καθώς και η διάδοχός της Χρύσα Σοφιανού, υπήρξαν ένθερμοι υποστηρικτές του έργου. Δεν περίμενα, ωστόσο, ότι ο χώρος θα ήταν τόσο πλούσιος και διαχρονικός, με συνεχή οικιστική και ταφική τεκμηρίωση μεταξύ 2500 και 1200 π.Χ.

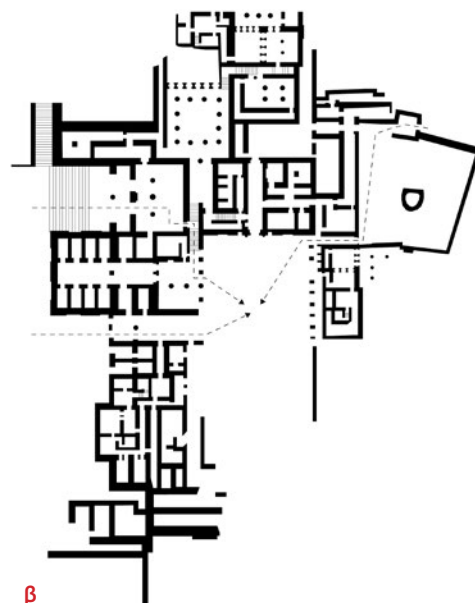
—Το 1961, η αγαστή συνεργασία στον Θορικό με τον Ιωάννη Παπαδημητρίου, διευθυντή τότε της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, προοιωνίζει καλές σχέσεις με τους Έλληνες συναδέλφους σας; Και πώς ήταν οι σχέσεις της Σχολής με τις άλλες ξένες αρχαιολογικές σχολές στην Αθήνα;

Οι σχέσεις μας ήταν πάντοτε άριστες, επειδή οι περισσότεροι αρχαιολόγοι μας συνεργάζονται εντατικά με Έλληνες, Άγγλους, Αμερικανούς, Γάλλους και Ολλανδούς συναδέλφους. Αυτοί είναι οι πιο στενοί μας «φίλοι»! Αλλά και η μετεγκατάσταση της έδρας μας στο Ολλανδικό Ινστιτούτο Αθηνών πριν από λίγα χρόνια, τον Ιούνιο του 2015, έχει εντείνει τις συνεργασίες, συμπεριλαμβανομένης της από κοινού διοργάνωσης επιστημονικών συναντήσεων με τους Ολλανδούς συναδέλφους μας, αλλά και τη γιγάντωση του Νομισματικού Σεμιναρίου. Προφανώς υπάρχουν και πολλές άλλες συνεργασίες, όπως οι ανταλλαγές μέσω των προγραμμάτων Erasmus και Erasmus Plus με τα διάφορα πανεπιστήμια του Βελγίου και της Ελλάδας. Επίσης, επειδή έχουμε πολυάριθμες υποτροφίες μεταδιδακτορικών ερευνητών, είμαστε σε θέση να καλούμε τους πολλά υποσχόμενους νέους επιστήμονες να έρθουν στο Βέλγιο για αρκετά χρόνια, ώστε να εμπλουτίσουν το βιογραφικό τους και να συμβάλουν στην έρευνα. Οι ίδιες αυτές υποτροφίες μάς βοηθούν επίσης στην εξεύρεση εξειδικευμένων επιστημόνων για τα επιμέρους αρχαιολογικά μας προγράμματα. Για να σας δώσω ένα παράδειγμα που γνωρίζω καλύτερα: η ανασκαφή στο Σίσι μπορεί να διεξάγεται υπό την αιγίδα της Βελγικής Σχολής Αθηνών αλλά πολλά, αν όχι τα περισσότερα, μέλη της ομάδας μας είναι Έλληνες πτυχιούχοι και επιστήμονες. Στην Κρήτη διατηρούμε στενούς δεσμούς με την Εφορεία Αρχαιοτήτων Λασιθίου, προφανώς, αλλά και με το Ινστιτούτο Μελέτης Προϊστορικού Αιγαίου Ανατολικής Κρήτης (INSTAP) και αποτελεί κοινή πρακτική η ανταλλαγή εργαλείων και μεθόδων. Ως εκ τούτου, ο Donald Haggis, διευθυντής του προγράμματος της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών στον Αζοριά, μας έστειλε την ομάδα του από ειδικούς συντηρητές του χώρου, οι οποίοι κάνουν εξαιρετική δουλειά στη στερέωση και την ανάδειξη του δικού μας χώρου ώστε να καταστεί, τελικώς, επισκέψιμος για το ευρύτερο κοινό.

—Ας έρθουμε στην ανασκαφή σας στο Σίσι και στα συμπεράσματά σας. Υπογραμμίζετε ότι από τη MM IB, όταν τα ταφικά συγκροτήματα φθίνουν, εμφανίζονται μεγάλα μνημειακά συγκροτήματα που ερμηνεύτηκαν ως η έδρα ενός άνακτα. Εσείς, διακεκριμένος και έμπειρος μελετητής της μινωικής Κρήτης,

α

β

γ

0 ————— 20m

Κατόψεις τριών μεγάλων ανακτόρων:
(α) των Μαλίων, (β) της Φαιστού
και (γ) της Ζάκρου, όπου υποδεικνύεται
ο ρόλος της κεντρικής αυλής
ως επίκεντρο της κίνησης (ευγενική
παραχώρηση του Q. Letesson).

**ΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ
ΠΡΟΣΒΑΣΗΣ ΚΑΙ
ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΣ ΣΤΑ
ΜΙΝΩΙΚΑ
«ΑΝΑΚΤΟΡΑ» ΕΙΝΑΙ
ΔΙΑΜΟΡΦΩΜΕΝΟ ΜΕ
ΕΝΑΝ ΚΑΙ ΜΟΝΑΔΙΚΟ
ΣΚΟΠΟ: ΝΑ ΜΠΟΡΕΣΕΙ
ΚΑΠΟΙΟΣ ΝΑ
ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙ ΤΗΝ
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΤΟΥΣ
ΑΥΛΗ.**

προωθείτε μια πολύ διαφορετική ερμηνεία του φαινομένου. Τα ανάκτορα, λέτε, ήταν μνημειακά κοινοτικά οικοδομήματα και η κεντρική αυλή τους θα έπρεπε να θεωρηθεί ως ένα κατασκευασμένο τοπίο, έτοιμο να υποδεχθεί τις τελετουργικές δράσεις. Στηρίζετε κυρίως στα αρχιτεκτονικά ευρήματα αλλά δεν διστάζετε να επικαλεσθείτε και ανθρωπολογικές μαρτυρίες. Η ερμηνεία σας έχει βρει απήχηση στους αρχαιολόγους;

Είναι αλήθεια ότι δεν αποδέχονται όλοι οι αρχαιολόγοι ή οι μελετητές που ασχολούνται με τον μινωικό πολιτισμό αυτήν την ερμηνεία, κυρίως επειδή πιστεύουν ότι το νησί της Κρήτης, το οποίο βρισκόταν σε επαφή με τους πολιτισμούς της Εγγύς Ανατολής και της Αιγύπτου, θα έπρεπε να είχε μια παρόμοια ιεραρχική μορφή οργάνωσης που βασιζόταν σε ένα ισχυρό πρόσωπο, έναν βασιλιά. Όμως τα μινωικά «ανάκτορα» δεν συμπεριφέρονται ακριβώς όπως τα ομώνυμά τους της Εγγύς Ανατολής — το σύστημα πρόσβασης και κυκλοφορίας είναι διαμορφωμένο με έναν και μοναδικό σκοπό: να μπορέσει κάποιος να προσεγγίσει την κεντρική τους αυλή. Αν λάβετε υπόψη σας και τα άλλα χαρακτηριστικά (ή μάλλον την απουσία τους), όπως η απουσία διακριτής βασιλικής εικονογραφίας, η απουσία βασιλικών τάφων μέχρι τη Μυκηναϊκή περίοδο στο νησί, η σαφής πρωτοκαθεδρία μιας γυναικείας εικονογραφίας που σχετίζεται με την εξουσία, τότε είναι μάλλον προφανές ότι πρέπει να αναζητήσουμε εναλλακτικές εξηγήσεις. Τούτου λεχθέντος, η διαρκώς εξελισσόμενη έρευνα μπορεί προφανώς να αλλάξει τις ερμηνείες, αλλά έτσι λειτουργεί η επιστήμη, έτσι λειτουργεί και η αρχαιολογία: οι νέες ανακαλύψεις φέρνουν νέες γνώσεις.

Στο Σίσι έχουμε ανασκάψει ένα κτήριο με κεντρική αυλή, το οποίο σαφώς εστιάζει την αρχιτεκτονική του διαμόρφωση σε τελετουργικές και θρησκευτικές πρακτικές αλλά στερείται δομών διοίκησης, παραγωγής και αποθήκευσης, λειτουργιών δηλαδή που αποτελούν εγγενή χαρακτηριστικά στα περισσότερα άλλα ανάκτορα. Έτσι, στην περίπτωση μας, ο κύριος λόγος για την κατασκευή του κτηριακού συγκροτήματος φαίνεται ότι ήταν οι τελετουργίες και οι τελετές. Αυτές, σχεδόν σίγουρα, λάμβαναν κι έναν πολιτικό και κοινωνικό ρόλο: προωθούσαν την ενσωμάτωση των διαφόρων κοινωνικών ομάδων. Ωστόσο, απουσιάζουν παντελώς οι οικονομικές πτυχές που θα μπορούσαν να εκδηλώνονται μόνο στο γειτονικό ανάκτορο των Μαλίων.

Νομίζω ότι είναι πλέον καιρός να αφήσουμε στην άκρη μια μονολιθική ερμηνεία και να εξετάσουμε μια πιο ποικιλόμορφη κατάσταση με ιεραρχικές και ετεραρχικές σχέσεις εξουσίας.

— Δεν ξέρω αν γνωρίζετε τη δουλειά του αρχαιολόγου Γιάννη Χαμπλάκη. Συγγραφέας του βιβλίου *Η αρχαιολογία και οι αισθήσεις. Βίωμα, μνήμη και συν-κίνηση* (Archaeology and the Senses. Human Experience, Memory, and Affect, 2014) σε συνέντευξη που μας παραχώρησε (τχ. 126, Απρίλιος 2018), εν συντομία μας είπε: «Η αρχιτεκτονική και υλική έκφραση των ανακτόρων συνιστά τον εορτασμό, την αποθέωση και τη μνημειοποίηση [μιας] μακράς αισθητηριακής και μνημονικής ιστορίας». Ταιριάζει, νομίζετε, η άποψή του με τη δική σας ματιά;

Προφανώς γνωρίζω τον Γιάννη Χαμπλάκη και το σημαντικό έργο του και συμφωνώ απολύτως με τις απόψεις του, ιδίως όσον αφορά τη μνημειακή αξία των μινωικών ανακτόρων. Και αυτό είναι επίσης ένα χαρακτηριστικό που διαφοροποιεί τα μινωικά ανάκτορα από τα αντίστοιχα της Εγγύς Ανατολής.

Σε όλα τα ανάκτορα υπάρχουν επαρκείς ενδείξεις ότι οι χώροι φιλοξενούσαν σημαντικές αρχιτεκτονικές κατασκευές μέχρι και 1.000 χρόνια πριν από το απόγειο των ανακτόρων, κατά την Πρώιμη Εποχή του Χαλκού, γύρω στο 2500 π.Χ. Αυτό αποτελεί ένα ιδιαίτερος πειστικό στοιχείο που πιστεύω πως ενισχύει την άποψη ότι η δημιουργία των κτηρίων με κεντρική αυλή ήταν μια ας πούμε αυτόχθονη, τοπική διεργασία και ότι

07

Θορικός: ανασκαφές στην ορχήστρα του Θεάτρου, 1963 (UGent/EBSA, TARP Archive).

08

Θορικός: ανασκαφές στον δυτικό τομέα Ρ του Θεάτρου, 1975 (UGent/EBSA, TARP Archive).

09

Θορικός: ανασκαφές στα ανατολικά δωμάτια του Θεάτρου, 1975 (UGent/EBSA, TARP Archive).

10

Θορικός: εργασίες τεκμηρίωσης και καταγραφής στον χώρο μεταξύ του Θεάτρου και της Οικίας 2, 1975 (UGent/EBSA, TARP Archive).

μόνο ορισμένα από τα εξωτερικά χαρακτηριστικά, όπως η λιθοδομή και ίσως η γραφή, προήλθαν ως δάνεια από τους γείτονες της Εγγύς Ανατολής.

—Στο άρθρο σας με τον χαριέντα τίτλο «Cherchez la femme», και ενώ διαχωρίζετε τη θέση σας από τις θεωρίες περί μητριαρχίας, γράφετε ότι η μινωική κοινωνία, μέχρι την προχωρημένη Νεοανακτορική περίοδο, ήταν κυρίως μια μητρογραμμική και μητροτοπική «House Society». Ο όρος ακούγεται ανθρωπολογικός. Πώς θα τον μεταφράζαμε στα ελληνικά; Θα μπορούσατε να μας δώσετε ένα παράδειγμα;

Ο όρος House Societies, που μεταφράζεται κατά τη γνώμη μου καλύτερα ως «Κοινωνίες των Οίκων», είναι ένας όρος που επινοήθηκε από τον Claude Lévi-Strauss, τον διάσημο Γάλλο ανθρωπολόγο. Τον χρησιμοποίησε για να περιγράψει μια συγκεκριμένη κοινωνική δομή στην οποία οι κοινωνικές μονάδες σχηματίζονται από μεγαλύτερες ομάδες που έχουν μακροχρόνια ιστορία και αποτελούνται από ένα ετερογενές σύνολο ανθρώπων οι οποίοι συνδέονται με δεσμούς αίματος ή με απλές σχέσεις και συμμαχίες. Αυτές οι κοινωνίες συνήθως αντιπαραβάλλονται με τις πυρηνικές οικογένειες.

Στη μινωική Κρήτη, οι οικιακές δομές είναι σταθερά πολύ μεγάλες και ανακατασκευάζονται κατά τη διάρκεια πολλών αιώνων: είναι αυτό το στοιχείο του μεγέθους και η διαγενεακή πτυχή του που επιτρέπουν μια μακροχρόνια επένδυση στην εκμετάλλευση της γης και στις γεωργικές πρακτικές, ιδίως όταν πρόκειται για ένα νησιωτικό περιβάλλον. Μέχρι στιγμής, η μητρογονικότητα και η μητρογραμμικότητα δεν μπορούν να αποδειχθούν μέσω αναλύσεων DNA και αποτελούν καθαρά μια υπόθεση που βασίζεται στο μέγεθος των κατοικιών (διαπολιτισμικά, οι μεγαλύτερες οικιακές δομές συνδέονται συχνά με τη μητρογονικότητα — όταν οι γυναίκες μένουν στο μητρικό τους σπίτι και ο σύζυγος μετακομίζει εκεί), και την πρωταρχική προσοχή που δίνεται στις γυναίκες στη μινωική εικονογραφία (μια γυναίκα δεν παρουσιάζεται ποτέ υποταγμένη σε έναν άνδρα, ενώ το αντίθετο συμβαίνει με τους άνδρες). Επειδή η Κρήτη είναι ένα νησί το οποίο δεν είχε αυτάρκεια σε διάφορες πρώτες ύλες, όπως μεταλλεύματα, ή σε πολύτιμα υλικά όπως το ελεφαντόδοντο, ο χρυσός, ο οψιδιανός κ.λπ., οι κάτοικοί του θα έπρεπε να είναι ικανοί ναυτικοί ώστε να επιχειρήσουν στο εξωτερικό. Ως εκ τούτου, υποθέτουμε ότι οι άνδρες ταξίδευαν και απουσίαζαν για μεγάλα χρονικά διαστήματα. Ο εξοπλισμός ενός πλοίου μεγάλου μεγέθους με επαρκή αριθμό ναυτικών συνεπάγεται επίσης την ύπαρξη μεγαλύτερων κοινωνικών ομάδων. Αποτέλεσμα των παραπάνω είναι ότι οι γυναίκες είχαν μεγαλύτερη οικονομική και κοινωνική δύναμη στην ίδια την Κρήτη.

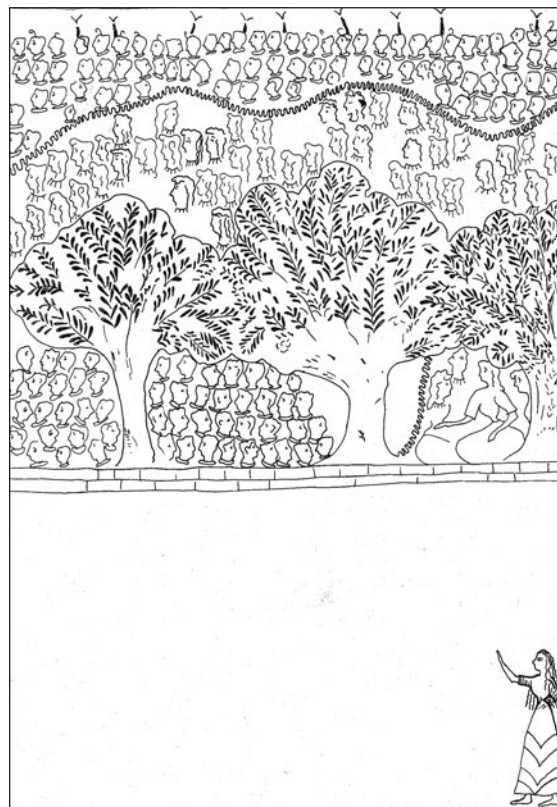
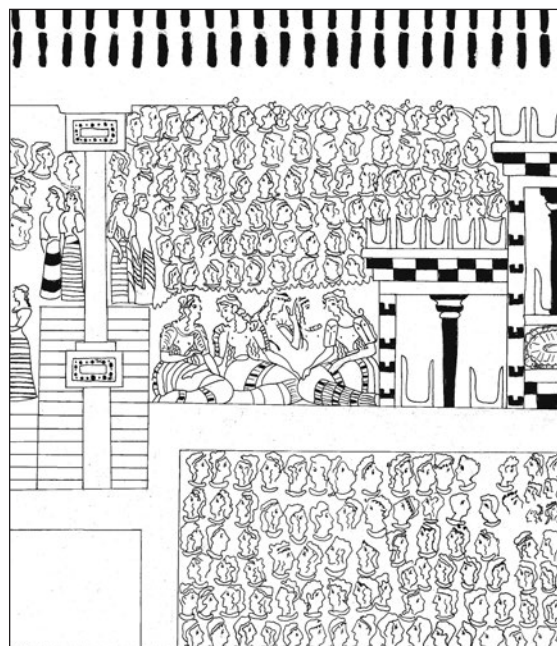
Παρατηρούμε παρόμοιες εξελίξεις σε πολυάριθμες άλλες νησιωτικές κοινωνίες, για παράδειγμα στην Ινδονησία, όπου τα μητρογραμμικά και μητροτοπικά συστήματα επιβιώνουν μέχρι και σήμερα. Ωστόσο, αυτή η παρατήρηση δεν πρέπει να σημαίνει απαραίτητα μητριαρχία, δηλαδή μια κοινωνία που κυβερνάται από γυναίκες. Τούτου λεχθέντος, κατά την πρώιμη περίοδο της μυκηναϊκής παρουσίας στο νησί, δηλαδή κατά τον 14ο αιώνα π.Χ., οι καλύτεροι και πλουσιότεροι τάφοι ανήκαν σε γυναίκες. Αλλά αυτό εξακολουθεί να είναι δύσκολο να αντιστοιχηθεί με τα στοιχεία των πινακίδων σε Γραμμική Β, οι οποίες μας περιγράφουν μια κοινωνία στην οποία οι άνδρες κατέχουν μια πιο εμφανή και κυρίαρχη θέση.

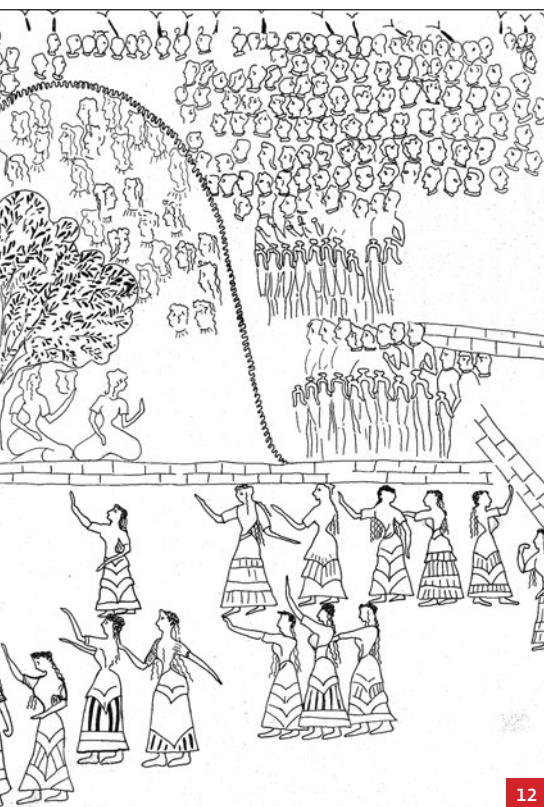
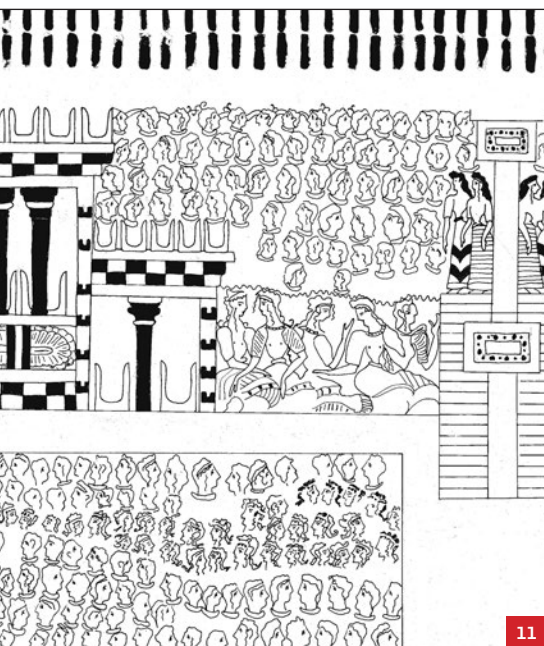
—Μελετήσατε και τη γραφή στη μινωική Κρήτη. Τι τράβηξε το ενδιαφέρον σας και τι αποκομίσατε;

Η διδακτορική μου διατριβή αφορούσε πράγματι τις πινακίδες σε Γραμμική Β από την αίθουσα των πινακίδων των Αρμάτων του ανακτόρου της Κνωσού. Πρόκειται για μια περιέργη απόθεση περίπου 600 πινακίδων που διαφέρουν σε πολλά σημεία από τις άλλες πινακίδες του ανακτόρου της Κνωσού.

11

Τοιχογραφία μικρών διαστάσεων από το ανάκτορο της Κνωσού που αποδίδει τον ομαδικό τρόπο λειτουργίας της μινωικής κοινωνίας και τη σημασία των γυναικών. Σχέδιο: D. Riccardi-Percy (© J. Driessen).

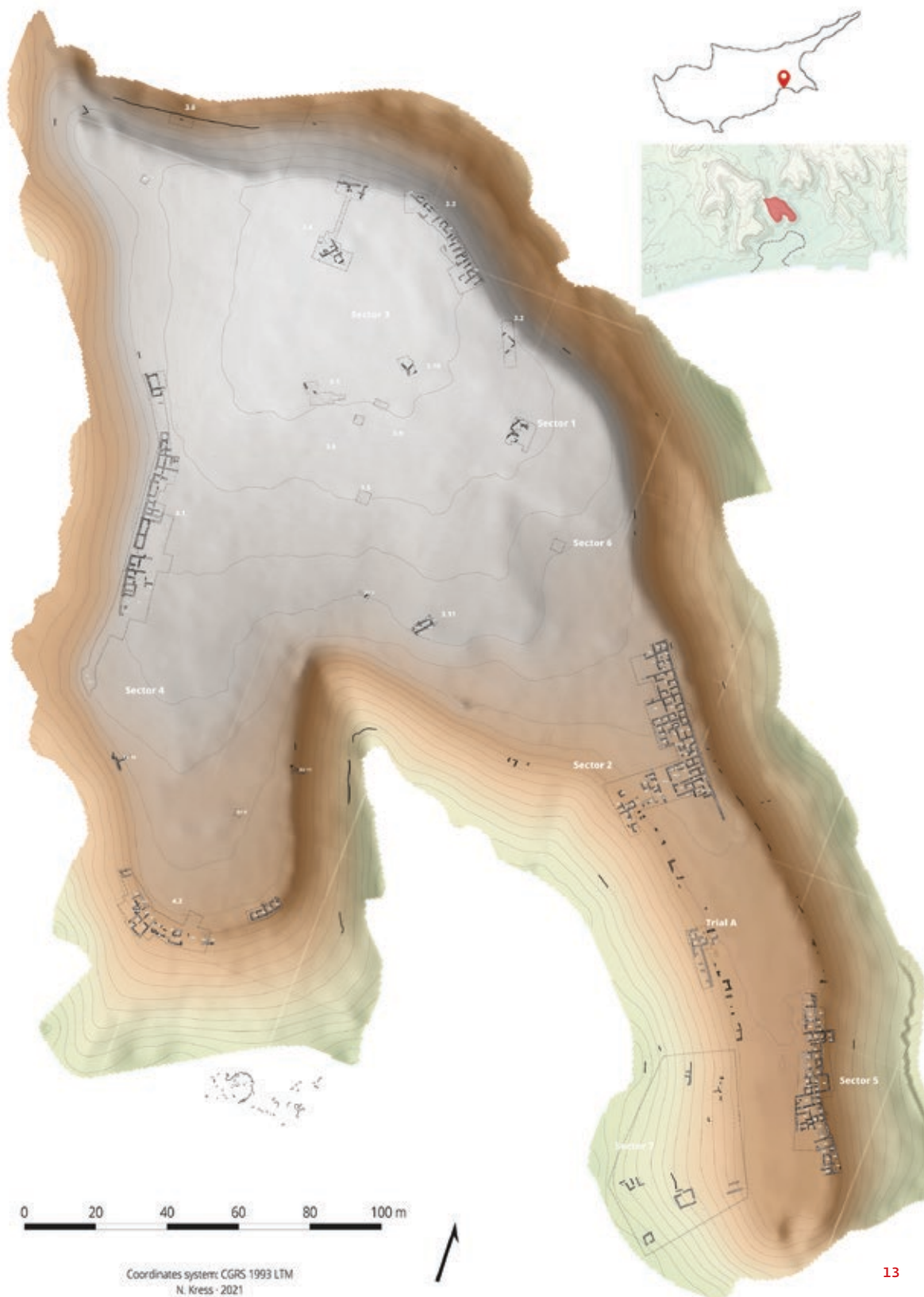

Μέσω μιας διεπιστημονικής προσέγγισης κατά την οποία μελέτησα ταυτοχρόνως το αρχαιολογικό και αρχιτεκτονικό πλαίσιο της απόθεσης, την παλαιογραφία, τις γραφικές συνήθειες, τη γλωσσολογία και το περιεχόμενο, υποστήριξα ότι οι πινακίδες αυτές ανήκαν σε μια προγενέστερη καταστροφή του ανακτόρου της Κνωσού, ίσως την πρωιμότερη καταγεγραμμένη καταστροφή πινακίδων σε Γραμμική Β, και ως εκ τούτου θα πρέπει να εγκαταλείψουμε την παγιωμένη ιδέα της «Ενότητας των Αρχαίων» του ανακτόρου, μια λανθασμένη ιδέα ότι όλες οι πινακίδες ανήκαν σε μια ενιαία χρονικά καταστροφή, η ημερομηνία της οποίας αμφισβητείται για περισσότερα από 50 χρόνια. Η χρήση μιας παρόμοιας διεπιστημονικής προσέγγισης για τις άλλες πινακίδες της Κνωσού δείχνει ότι η Γραμμική Β χρησιμοποιούνταν στο ανάκτορο για μεγάλο χρονικό διάστημα και ότι αυτό καταστράφηκε αρκετές φορές. Μετά την κύρια καταστροφή στα τέλη του 14ου αιώνα π.Χ., το κτήριο φαίνεται να διατήρησε μια διοικητική λειτουργία, αλλά σε μια πολύ μικρότερη περιοχή. Τα Χανιά και ίσως η Αγία Τριάδα είχαν γίνει πλέον οι κύριοι παίκτες στο νησί.

— Στο πολύ κατατοπιστικό σας άρθρο «Η βελγική συνεισφορά στη μελέτη της ελληνικής αρχαιότητας: ένα οδοιπορικό στα χνάρια μελετητών από τις νότιες Κάτω Χώρες στα ελληνικά εδάφη» απαριθμείτε αυτούς τους μελετητές. Στο τέλος επισημαίνετε ότι, από το 1900, 52 Βέλγοι, ως μέλη της Γαλλικής Σχολής Αθηνών, συμμετείχαν στις ανασκαφές της στα Μάλια, στον Δρίρο, στην Ίτανο, στη Θάσο, στο Άργος, στη Δήλο και στους Δελφούς. Παλαιότερα όμως, και μέχρι τα μέσα του 19ου αιώνα, μια εικοσάδα μελετητών κινήθηκαν ένθεν και ένθεν του Αιγαίου — παίρνοντας και κάποιο σουβενίρ κατά την αναχώρησή τους. Νομίζω ότι μακράν πιο ενδιαφέρουσα μορφή είναι ο Δομινικανός William van Moerbeke, επίσκοπος στη λατινοκρατούμενη Κόρινθο μετά τη Δ' Σταυροφορία (τέλη 13ου αι.), μεταφραστής του Αριστοτέλη και άλλων αρχαίων συγγραφέων. Ο William van Moerbeke κατάγεται από το φλαμανδικό χωριό Moerbeke και το όνομα αυτό διατηρήθηκε στο τοπωνύμιο Μέρμπακας στην Αργολίδα, χωριό που σήμερα έχει μετονομαστεί σε Αγία Τριάδα. Σε αυτόν τον τόπο, ο Moerbeke ανέγειρε μια χριστιανική εκκλησία για την οποία έκανε εκτεταμένη χρήση αρχαίου υλικού (spolia). Σύμφωνα με τον Guy Sanders, ο οποίος μελέτησε διεξοδικά την εκκλησία και δημοσίευσε μια πολύ ενδιαφέρουσα μελέτη στο επιστημονικό περιοδικό *Hesperia*, τα αρχαία λείψανα επιλέχθηκαν πολύ προσεκτικά, καθώς χρησιμοποιήθηκαν εκείνα που αναφέρονται άμεσα στις ρήτρες της Β' Συνόδου της Λυόν το 1274, η οποία είχε ως σκοπό την καταστολή της πειρατείας στο Αιγαίο, την επανένωση της Ρωμαιοκαθολικής με την Ορθόδοξη εκκλησία και την καθολική υιοθέτηση της επίμαχης ρήτρας «filioque» στο Σύμβολο της Πίστεως της Συνόδου Νικαίας–Κωνσταντινουπόλεως.

Η ίδια αυτή εκκλησία της Αγίας Τριάδας/Μέρμπακα θα αποκτήσει, πολύ αργότερα, γύρω στο 1920, μία ακόμη σχέση με το Βέλγιο, καθώς από αυτό το χωριό προέρχονταν οι τυμβωρύχοι που πιθανότατα ανέσκαψαν παράνομα έναν τάφο στα κοντινά Δενδρά. Σε αυτόν τον τάφο φαίνεται ότι βρήκαν ένα χρυσό μυκηναϊκό κύπελλο το οποίο, μέσω ενός Παριζιάνου εμπόρου έργων τέχνης, κατέληξε στα Βασιλικά Μουσεία των Βρυξελλών. Έχω διηγηθεί αναλυτικά αυτήν την ιστορία πριν από μερικά χρόνια στον τιμητικό τόμο για τον Robert Laffineur.

— Με τις ανασκαφές στη θέση Προβάτσα (Μακρόνησος) και στην Τιτάνη (Κορινθία) να έχουν ολοκληρωθεί, οι ανασκαφές της Βελγικής Σχολής περιλαμβάνουν πλέον τον Θορικό, την Ίτανο στον νομό Λασιθίου και την ανασκαφή που εσείς διευθύνετε στο Σίσι, επίσης στον νομό Λασιθίου, στον λόφο «Κεφάλι του Αγίου Αντωνίου». Οι τρεις εν ενεργεία ανασκαφικές έρευνες διεξάγονται συνολικά από πέντε βελγικά πανεπιστήμια. Με την ανασκαφή σας στον Θορικό

13

Πύλα–Κοκκινόκρεμος: Προκαταρκτική
σχεδιαστική αποτύπωση της θέσης
(© C-PEPL, N. Kress).

14

14

Πύλα–Κοκκινόκρεμος: Αγγεία
από τη Σαρδηνία στον Τομέα 3
(© C-PEPL, J. Bretschneider).

να είναι η μοναδική εκτός Κρήτης, έχετε και άλλα σχέδια για να επεκτείνετε τις δραστηριότητές σας;

Καμία ανασκαφή δεν ολοκληρώνεται ποτέ και οι επόμενες γενιές των αρχαιολόγων θα βρουν αρκετή δουλειά να κάνουν σε αυτές τις τρεις μεγάλες τοποθεσίες, ακόμη και στον Θορικό, μια εξαιρετικά δραστήρια ανασκαφή, την οποία διενεργεί η Σχολή μας τα τελευταία περίπου 60 χρόνια. Όμως με την ανασκαφή έρχονται και οι ευθύνες: η μελέτη και η δημοσίευση του υλικού πρωτίστως, αλλά και η συντήρηση των καταλοίπων και η παροχή επαρκούς πληροφόρησης στο ευρύ κοινό. Όλα αυτά απαιτούν χρόνο και χρήμα και, μέσα στην τρέχουσα οικονομική κατάσταση και την πρόσφατη πανδημία, είναι όλο και πιο δύσκολο να βρεθεί επαρκής χρηματοδότηση στον ιδιωτικό και τον δημόσιο τομέα. Αλλά τα καταφέρνουμε. Οι επιστήμονες της σημερινής γενιάς έχουν υπέρ το δέον υλικό στο πιάτο τους για να συνεχίσουν με τις τρεις θέσεις στις οποίες εργαζόμαστε. Η επόμενη γενιά ελπίζουμε ότι θα συνεχίσει το έργο μας και ίσως αναζητήσει και ευρύτερες συνεργασίες και άλλες τοποθεσίες ανάλογα με τα δικά της ενδιαφέροντα — για παράδειγμα στην Πελοπόννησο ή στη Μακεδονία και τη Θράκη, όπου ο υποδιευθυντής της Σχολής μας έχει τα δικαιώματα έρευνας στον μακεδονικό τάφο των Κομνηνών Ξάνθης, ενώ συζητά και την πιθανότητα συνεργασίας με την Εφορεία Αρχαιοτήτων Ημαθίας για μια ανασκαφή στη Μιέζα. Υπάρχουν τόσα πολλά να εξερευνήσουμε.

Αλλά το να είσαι πρόθυμος να κάνεις ανασκαφές είναι ένα βαρύ και αγχωτικό καθήκον που αφορά μια πληθώρα πτυχών: την εξασφάλιση επαρκούς και μακροπρόθεσμης χρηματοδότησης, την εύρεση ικανού προσωπικού, την κάλυψη ποικίλων άλλων αναγκών που αφορούν τα στέγαστρα, τις αποθήκες, τη διοίκηση, τη συντήρηση, τις διεισθημονικές προσεγγίσεις και αναλύσεις — σίγουρα δεν είναι μια εύκολη δουλειά που μπορεί να κάνει ο καθένας! Εγώ προσωπικά συμμετέχω επίσης σε μια κοινή αποστολή στην Κύπρο, στην Πύλα–Κοκκινόκρεμος, μια θέση του 13ου αιώνα π.Χ., όπου το πανεπιστήμιό μου, το Καθολικό Πανεπιστήμιο της Λουβαίνης, συνεργάζεται με μια ελληνική ομάδα υπό τη διεύθυνση της Αθανασίας Κάντα, επίτιμης διευθύντριας της Εφορείας Αρχαιοτήτων Ηρακλείου, και του Joachim Bretschneider, του Πανεπιστημίου της Γάνδης (UGent), ενώ συνεργαζόμαστε επίσης με το Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου, το Πανεπιστήμιο Κύπρου και το Ινστιτούτο Κύπρου.

—Διοργανώνετε το Νομισματικό Σεμινάριο, στο οποίο συμμετέχουν το Πανεπιστήμιο Αθηνών, το Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, η Γαλλική Σχολή Αθηνών και το Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο Αθηνών. Ποιος είναι ο στόχος του;

Το Νομισματικό Σεμινάριο ξεκίνησε από μια ιδέα του υποδιευθυντή της Σχολής μας, καθ. Παναγιώτη Ιωσήφ, λόγω του προσωπικού ερευνητικού και διδακτικού ενδιαφέροντός του. Τη φετινή ακαδημαϊκή χρονιά το Νομισματικό Σεμινάριο κλείνει μια δεκαετία συνεχούς παρουσίας στα ακαδημαϊκά πράγματα της Ελλάδας, γεγονός που δείχνει τόσο την επιτυχία όσο και τον αντίκτυπο που έχει. Σκοπός του σεμιναρίου είναι να φέρει κοντά νομισματολόγους και ιστορικούς της αρχαίας οικονομίας, οι οποίοι παρουσιάζουν τις εν εξελίξει έρευνές τους σε ένα κοινό ειδικών. Άλλωστε, η Αθήνα προσφέρει τις ιδανικές συνθήκες για τέτοιες συζητήσεις, καθώς στην πόλη κατοικοεδρεύουν οι περισσότεροι νομισματολόγοι και ιστορικοί της αρχαίας οικονομίας ανά εκατομμύριο πληθυσμού στον κόσμο. Το Νομισματικό Σεμινάριο προσκαλεί κάθε χρόνο νέους συναδέλφους, ακόμη και αν δεν βρίσκονται στην Αθήνα.

Αλλά, θα με ρωτήσετε: «γιατί η νομισματική;». Πέραν της προσωπικής εμπλοκής του υποδιευθυντή μας με αυτόν τον τομέα, οφείλω να τονίσω ότι το Βέλγιο έχει μια μακρά και σημαντική παράδοση σε αυτό το γνωστικό αντικείμενο. Το πρώτο μάθημα νομισματικής στο Βέλγιο χρονολογείται ήδη το 1912 και λαμβάνει χώρα εκτός του πα-

**ΟΙ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟΙ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΙ ΜΑΣ
ΣΥΝΕΡΓΑΖΟΝΤΑΙ
ΕΝΤΑΤΙΚΑ ΜΕ
ΕΛΛΗΝΕΣ, ΑΓΓΛΟΥΣ,
ΑΜΕΡΙΚΑΝΟΥΣ,
ΓΑΛΛΟΥΣ ΚΑΙ
ΟΛΛΑΝΔΟΥΣ
ΣΥΝΑΔΕΛΦΟΥΣ,
ΑΥΤΟΙ ΕΙΝΑΙ ΟΙ ΠΙΟ
ΣΤΕΝΟΙ ΜΑΣ «ΦΙΛΟΙ»!**

νεπιστημίου αφού διδάσκεται από τον Frédéric Alvin, επιμελητή της Νομισματικής Συλλογής της Βασιλικής Βιβλιοθήκης του Βελγίου, στο Institut supérieur d'Histoire de l'Art στις Βρυξέλλες μεταξύ 1912 και 1946. Η πρώτη έδρα Νομισματικής ιδρύεται στο Πανεπιστήμιο της Λουβαίνης το 1928. Το Πανεπιστήμιο των Βρυξελλών ίδρυσε και αυτό έδρα νομισματικής μερικά χρόνια αργότερα με πρώτο καθηγητή τον Victor Tournieur μεταξύ 1931 και 1948, τον οποίο και διαδέχθηκε ο Philip Grierson, ένας από τους σημαντικότερους νομισματολόγους του προηγούμενου αιώνα. Το Πανεπιστήμιο της Γάνδης ακολούθησε με έδρα νομισματικής.

Το 1971, και στο πλαίσιο της πολιτικής περιπλοκότητας του Βελγίου, το Πανεπιστήμιο της Λουβαίνης χωρίστηκε σε φλαμανδόφωνο και γαλλόφωνο τμήμα και μια «νέα Λουβαίνη» δημιουργήθηκε: η Louvain-la-Neuve. Εκεί, την έδρα νομισματικής κατέλαβε ένας από τους σπουδαιότερους νομισματολόγους της εποχής, ο Tony Hackens, ο οποίος και δημιούργησε το περίφημο Séminaire de Numismatique Marcel Hoc, τιμώντας έτσι τη συμβολή του πρώτου κατόχου της έδρας. Το Séminaire μετατράπηκε σε κέντρο νομισματικών σπουδών διεθνούς εμβέλειας με εξαιρετική βιβλιοθήκη και σειρά σημαντικών δημοσιεύσεων. Σήμερα, και παρά τη γενικότερη κρίση των κλασικών σπουδών, η νομισματική διδάσκεται σε τέσσερα πανεπιστήμια του Βελγίου: Γάνδη, Λέβεν, Λουβέν-λα-Νεβ και Βρυξέλλες, με καθηγητές σπουδαίους νομισματολόγους. Σε ένα μικρό κράτος μόλις 11 εκατομμυρίων κατοίκων φαίνεται ότι αντιστοιχεί ένας νομισματολόγος ανά 2 εκατομμύρια, όταν στην Ελλάδα το ποσοστό είναι σαφέστατα χαμηλότερο.

—Ονομάσατε το ερευνητικό πρόγραμμα στο Σίσι «Sarpedon», φέρατε ένα ερευνητικό πρόγραμμα με ευρωπαϊκή χρηματοδότηση, το «Talos». Θα θέλατε να μας μιλήσετε γι' αυτό; Μήπως κινδυνεύετε να εξαντλήσετε τα ονόματα των μυθικών ανδρών της Κρήτης;

Η ερώτησή σας είναι εύστοχη, αφού είμαι ο πρώτος που επισημαίνει τον κίνδυνο της (κατά-)χρήσης της μυθολογίας στην αρχαιολογία! Δηλώνω λοιπόν ένοχος. Αλλά ο Σαρπηδόνας, ο μυθικός αδελφός του Μίνωα και του Ραδάμανθυ, λέγεται ότι ήταν υπεύθυνος για τα πιο ανατολικά τμήματα της κεντρικής Κρήτης και νομίζω ότι θα συμφωνήσετε ότι η λέξη «Σαρπηδόνας» είναι πιο εύηχη από το SARP = Sissi Archaeological Project. Έτσι, προσθέσαμε την κατάληξη «EDON».

Το άλλο πρόγραμμά μας, ο «Talos», έχει ως κύριο ερευνητικό σκοπό την αναζήτηση στοιχείων για τον κοινωνικό, οικονομικό και ανθρώπινο αντίκτυπο της έκρηξης της Σαντορίνης τον 16ο αιώνα π.Χ. Ο Τάλως όλοι ξέρουμε πως ήταν αυτός ο χάλκινος γίγαντας που έριχνε φλεγόμενες πέτρες στα πλοία, και χρησιμοποιείται μεταφορικά για να περιγράψει τον αντίκτυπο της έκρηξης, που λέγεται ότι ήταν μία από τις μεγαλύτερες στην ανθρώπινη ιστορία. Πρόκειται για «πιασάρικους» όρους που είναι συχνά απαραίτητοι για να μείνουν στο μυαλό των ανθρώπων.

Το ενδιαφέρον μου για τις επιπτώσεις της έκρηξης της Σαντορίνης εκδηλώθηκε πριν από 25 χρόνια, όταν, το 1997, εκδόθηκε το βιβλίο που συγγράψαμε με τον φίλο και συνάδελφο Colin Macdonald, *Troubled Island. Minoan Crete before and after the Santorini Eruption* (ανατυπώθηκε πέρυσι, ενώ ετοιμάζεται και η ελληνική του μετάφραση). Αυτό το βιβλίο προκάλεσε μεγάλη αίσθηση. Επιπλέον, ήταν λίγο πολύ η πρώτη φορά που επιχειρήθηκε μια ιστορική ανάλυση με βάση ένα μεγάλο σώμα αρχαιολογικών στοιχείων.

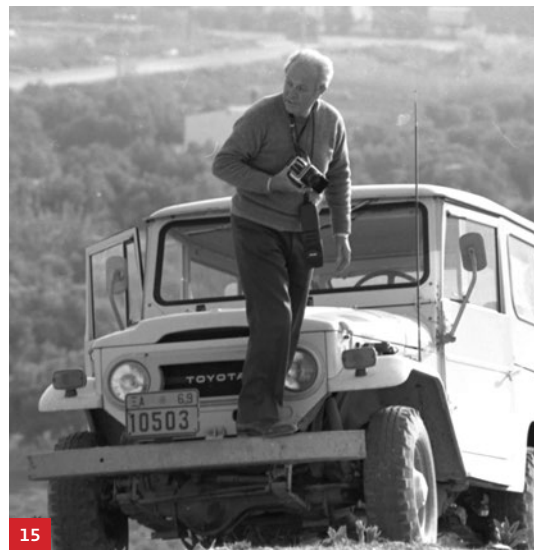
Υποστηρίξαμε την ύπαρξη μιας κοινωνικής κρίσης, η οποία προκλήθηκε από την έκρηξη, και τις παράπλευρες συνέπειές της. Εν τω μεταξύ, έχουν προκύψει πολλά νέα στοιχεία, οπότε ο «Talos» επανεξετάζει λεπτομερώς αυτά τα νέα στοιχεία. Αναζητούμε όμως και παραλληλισμούς και γι' αυτό, μαζί με νηφιστιολόγους και ανθρωπολόγους του UCLouvain, ελπίζουμε να εξετάσουμε τις εκρήξεις του Ταμπόρα το 1815 και του

15

Ο καθ. Hermann Mussche εν δράσει στον Θορικό. Φωτ.: UGent/EBSA (TH500_28).

16

Η πρώτη έδρα της Σχολής στον Θορικό, το αποκαλούμενο «Κεφάλου Μέλαθρον». Φωτ.: UGent/EBSA (Tec0808).

Αναμνηστική φωτογραφία μετά τη λήξη του συνεδρίου «ΤΥΠΟΙ» (Σεπτέμβριος 2012), στο οποίο παρουσιάστηκε για πρώτη φορά η ιδέα του Νομισματικού Σεμιναρίου (φωτ.: François de Callatay).

Κρακατάο το 1883 στην Ινδονησία — νησιωτικές κοινωνίες δηλαδή, με συστήματα πίστης και κοσμολογίες που επιτρέπουν τη σύγκριση με τη μινωική Κρήτη.

— Ποια είναι τα συμπεράσματά σας από την έρευνα για τις επιπτώσεις της έκρηξης του ηφαιστείου της Θήρας στην Κρήτη;

Το ερευνητικό μας πρόγραμμα Talos βρίσκεται εν εξελίξει (ξεκινήσαμε τον Σεπτέμβριο του 2020 και το έργο έχει πενταετή διάρκεια). Ξεκινήσαμε με μια σειρά διαδικτυακών σεμιναρίων (λόγω της πανδημίας προφανώς) (βλ. <https://talos.minoan-aegis.net/webinars>), τα οποία παρακολούθησαν τόσο ειδικοί όσο και φοιτητές που ενδιαφέρονται για τις επιπτώσεις των ηφαιστειακών εκρήξεων στις κοινωνίες. Η συγκεκριμένη οπτική γωνία που αρχικά ακολουθούμε είναι αυτή των οντολογιών ή, αν θέλετε, της μινωικής κοσμολογίας, μια προσπάθεια καλύτερης κατανόησης της μινωικής κοινωνίας, κυρίως μέσα από τις σχέσεις ανθρώπου-περιβάλλοντος. Ελπίζουμε ότι μια τέτοια έρευνα θα μας βοηθήσει, συγκρίνοντας τους Μινωίτες με κοινωνίες με παρόμοιες κοσμολογίες, να μοντελοποιήσουμε τις πιθανές αντιδράσεις.

— Διάβασα ότι αναζητείτε τους λίγους πόρους που απαιτούνται για τη δημοσίευση του θεάτρου του Θορικού, του «αρχαιότερου λιθοκτιστού θεάτρου του αρχαίου κόσμου». Θυμάμαι προ ετών τον τέως Διευθυντή της Ιταλικής Σχολής Prof. Emmanuel Greco απελπισμένο από τις όλο και μειούμενες κρατικές επιχορηγήσεις, και αναρωτιέμαι πόσο οικονομικά εύρωστες είναι πια, και θα είναι στο μέλλον, οι ξένες Αρχαιολογικές Σχολές στην Ελλάδα δεδομένης και της συρρίκνωσης των κλασικών σπουδών διεθνώς. Μήπως τελικά ήταν ένα φαινόμενο της εποχής τους με μέλλον αβέβαιο;

Είναι γεγονός ότι πρώτα η οικονομική κρίση και τώρα η πανδημία θα έχουν αρνητικό αντίκτυπο στην κρατική χρηματοδότηση της αρχαιολογικής έρευνας τόσο στην πατρίδα μας όσο και στις χώρες όπου διεξάγονται ανασκαφές. Η πολύπλοκη πολιτική οργάνωση στο Βέλγιο με την ύπαρξη διαφορετικών κοινοτήτων (φλαμανδική και βαλονική κοινότητα) προφανώς δεν βοηθάει, αφού η ομοσπονδιακή χρηματοδότηση είναι σχεδόν απύσχα (όχι όμως και η κοινοτική), ενώ η ευρωπαϊκή χρηματοδότηση για συγκεκριμένα έργα είναι εξαιρετικά δύσκολο να αποκτηθεί. Αλλά στο πλαίσιο της Βελγικής Σχολής Αθηνών, οι διάφορες κοινότητες του Βελγίου εξακολουθούν να βρίσκουν τρόπο να συνεργάζονται μεταξύ τους και αυτό χωρίς το παραμικρό πρόβλημα, ένα πραγματικό επίτευγμα!

Η ίδρυση της Γαλλικής Σχολής το 1846, την οποία ακολούθησαν αργότερα η Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών, το Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο, η Βρετανική Σχολή και η Ιταλική Σχολή, επέβαλε στην πραγματικότητα ένα συγκεκριμένο διοικητικό και νομικό πλαίσιο για τις αρχαιολογικές αποστολές στην Ελλάδα, δεδομένου ότι σε πολλές άλλες χώρες οι άδειες χορηγούνται σε πανεπιστημιακές ομάδες και όχι σε κρατικά χρηματοδοτούμενα ιδρύματα, μέσω των οποίων τα πανεπιστήμια αυτά πρέπει να υποβάλουν αίτηση για να εκτελέσουν το έργο τους. Στην Ελλάδα, οι εργασίες πεδίου από ξένα πανεπιστήμια μπορούν να γίνουν μόνο αν έχεις ένα μόνιμο ίδρυμα με έδρα στη χώρα, μέσω του οποίου χορηγούνται οι άδειες. Αν αρθεί αυτή η υποχρέωση και γίνουν αποδεκτά τα έργα που διεξάγουν τα πανεπιστήμια, τότε θα αρκεί μια μικρή μόνιμη βάση που θα βοηθά απλώς στη διεκπεραίωση των διοικητικών θεμάτων. Στην Κύπρο, για παράδειγμα, έτσι δουλεύουμε, χωρίς να έχουμε μια εγκατεστημένη ξένη αρχαιολογική σχολή στο νησί. ■